ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАНЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦІКОЇ МОВИ ПІСЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ

Окопна Я.В.

Національний університет харчових технологій

Орієнтація вищих навчальних закладів (ВНЗ) на формування у студентів немовних спеціальностей умінь різних видів двомовного професійно орієнтованого спілкування[1] з вільним переключенням з однієї мови на іншу вимагає вирішення низки завдань, які стосуються оптимальної організації процесу навчання у відповідності до сучасних вимог і реальних умов викладання. Вміння вільно спілкуватись декількома суміжними іноземними мовами (ІМ), зокрема, німецькою мовою (НМ) як другою ІМ в якості обов'язкового компонента вищої освіти для галузі знань "сфера обслуговування", з метою надання майбутнім фахівцям за напрямом підготовки «готельно-ресторанна справа» мобільності на світовому ринку праці, посилення їхньої конкурентоспроможності, а також більшої універсальності у своїй професії[2], передбачає не лише нову орієнтацію цілей, принципів, змісту навчання другої ІМ, а також і створення нових навчальних матеріалів.

Особливостям та перевагам технології навчання другої ІМ після першої ІМ, а також дослідженню проблеми використання першої ІМ для вивчення другої ІМ присвячено багато наукових праць (Петращук 1991; Форкун 1991; Мильруд 2000; Мельник 2001; Молокович 2001; Пінська 2001; Полат 2001, 2004). У більшості з цих досліджень розглядається також проблема подолання явища інтерференції, питання використання різних технологій навчання у мовних та немовних ВНЗ для навчання окремих видів мовленнєвої діяльності. Проте проблема застосування електронних засобів для навчання діалогічного мовлення (ДМ) в немовному ВНЗ все ще залишається не достатньо вирішеною.

Необхідність використання, зокрема, електронних засобів для навчання ДМ пов`язана з розвитком лінгводидактики як науки й появою в ній підходів, що зміщують акценти з метою навчання ІМ із загальноосвітніх, розвиваючих, виховних і тощо, на більш прагматичні і соціально значущі для сучасного мобільного суспільства.

---

[1] Формановская Н.И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. – М., 1998

[2] Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273с.
Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра галузі знань 1401 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ», напряму підготовки 6.140101 «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА», кваліфікації 2462.2 «ФАХІВЕЦЬ ІЗ ГОТЕЛЬНОЇ (РЕСТОРАННОЇ) СПРАВИ», Міністерство освіти і науки України, Київ 2007.
Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра галузі знань 1401 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ», напряму підготовки 6.140101 «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА», Міністерство освіти і науки України, Київ – 2007.

Для успішного навчання ДМ другою ІМ, окрім чинних програм, ВНЗ повинні бути забезпечені відповідними навчально-методичними комплексами (НМК), підручниками, навчальними посібниками та іншими засобами навчання (ЗН).

Саме тому *метою* цієї статті і є аналіз ЗН, які залучаються до навчання ДМ майбутніх працівників сфери обслуговування у процесі вивчення НМ після англійської мови (АМ); виявлення недоліків та окреслення проблем, пов'язаних, зокрема, з частковою неспроможністю ЗН, які на сьогодні входять до системи вивчення ІМ за відсутності кращої альтернативи у їх виборі, повноцінної реалізації новітніх технологій у вивченні ІМ та з їхньою невідповідністю до загальноєвропейських вимог з рівнів володіння ІМ.

Різноманітність завдань, які взагалі можна вирішити за допомогою критеріїв для аналізу та відбору ЗН, свідчить про те, що існування універсальної системи з посеред існуючих систем критеріїв є так само неможливим, як й існування універсальних підручників, чи НМК. І ті й інші є частиною соціального замовлення свого часу. Окрім цього, слід також враховувати й методичне кредо авторів, їх діяльність та творчій потенціал, які мають свої певні межі у відповідності до потреб суспільства на тому, чи іншому етапі його становлення та розвитку. Тому надалі ми будемо створювати власні критерії для аналізу ЗН, які входять до системи вивчення НМ як другої ІМ, орієнтуючись на вже проведені дослідження та накопичений досвід наших попередників.

Адже в Україні вже розроблено принципово нові програми з ІМ як для мовних ВНЗ: Програма з англійської мови для університетів/інститутів (2000), Програма з німецької мови для педагогічних факультетів університетів (2004), так і для вивчення ІМ професійного спілкування: Програма з англійської мови для професійного спілкування (2005), Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування (2006).

Проте на сьогодні, на жаль, ще не існує єдиної типової або рамкової програми для технічних ВНЗ України, які готують працівників сфери обслуговування зі знанням двох ІМ, де було б чітко окреслено поняття «система навчання другої ІМ» та визначено її зміст, цілі такого навчання, принципи, основні методи та ЗН. Надалі, з метою проведення аналізу, ми будемо орієнтуватися на зміст Рамкової програми з НМ для професійного спілкування для ВНЗ України[3], як основного нормативного документа. В його контексті, враховуючи основні сучасні напрями та тенденції, які мають бути відображеними в курсі викладання НМ, як другої ІМ, мету навчання спілкування другою ІМ за професійним спрямуванням, так само як і першою ІМ, ми визначаємо, як розвиток у студентів технічних спеціальностей професійно орієнтованої міжкультурної комунікативної компетенції[3].

---

[3] Рамкова Програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України. Кол. авторів: Амеліна С.М., Аззоліні Л.С. та ін. – К.: Ленвіт, 2006 – 90с.

Але при цьому слід також ураховувати й те, що процес оволодіння другою ІМ на основі першої ІМ має відбуватися інакше, ніж на основі рідної мови, адже йдеться не про набір різних та окремих компетенцій спілкування в кожній з мов, а про *"комплексну плюрикультурну і плюрилінгвальну компетенції"*. Цей процес має на меті оволодіння на різному рівні кількома мовами та досвідом кількох культур, здатність користуватись цими мовами з комунікативними цілями, брати участь у міжкультурному спілкуванні.[2] У такий спосіб мету вивчення другої ІМ (за професійним спрямуванням) після першої ІМ можна визначити як формування необхідної комунікативної компетенції в сферах професійного та ситуативного усного й письмового спілкування, а також формування навичок практичного володіння ІМ у різних видах мовленнєвої діяльності, зокрема ДМ, в обсязі тематики, обумовленої професійними потребами; оволодіння новітньою фаховою інформацією через іншомовні джерела[4], що передбачено у вільному володінні ДМ другою ІМ.

Далі, на основі визначеної мети навчання другої ІМ, сформуємо самі критерії й розробимо технологію аналізу ЗН.

Оскільки викладання НМ, як другої ІМ, в немовних ВНЗ здійснюється в опорі на чинні вітчизняні, а також залучені зарубіжні підручники, зокрема, автентичні НМК з НМ, спираючись на критерії аналізу цих підручників як основних ЗН Н.С.Жданової (2008)[5], окреслимо низку їхніх недоліків. Більшість вітчизняних підручників носить некомунікативний характер; у них відсутні проблемні завдання; переважає навчання читання та перекладу; поза увагою залишається розвиток ДМ; не передбачено завдання та вправи на розвиток аудитивних умінь; недостатнім є ілюстративний ряд, обмежене використання його функцій: фото, малюнки, графіки, діаграми, які ілюструють соціокультурний контекст ситуацій, пред'явлені в незначній кількості або взагалі відсутні.

На противагу першим, автентичні НМК з НМ є комунікативно спрямованими навчальними матеріалами, охоплюють усі види мовленнєвої діяльності, зазвичай яскраво проілюстровані.

Керуючись критеріями аналізу автентичних НМК І.В.Корейби[6], ми вважаємо, що автентичні НМК не відповідають вітчизняній типовій програмі; не враховують специфіки умов викладання НМ як другої ІМ у технічних ВНЗ України; не враховують труднощів вивчення цієї

---

[4] Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра галузі знань 1401 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ»… , Київ – 2007; Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра галузі знань 1401 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ»…, Київ 2007.

[5] Жданова Н.С. Принципи відбору змісту навчання в навчально-методичному комплексі з німецької мови для майбутніх менеджерів // Вісник КНЛУ. Серія педагогіка і психологія. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005. – Вип.8. – С. 140 – 149.

[6] Корейба І.В. Новітні навчально-методичні комплекси з німецької мови // Іноземні мови. - 2005. - №1. – С. 55 - 63

мови на базі АМ, зокрема українським студентом; презентують лише загальну та ділову культуру Німеччини, що виключає діалог культур; не формують соціокультурної чутливості й усвідомлення "свого рідного" та "чужого", що може призвести до непорозумінь і зриву домовленостей між працівниками вітчизняної сфери обслуговування та зарубіжними партнерами, чи іноземними користувачами їхніх послуг. У цих ЗН не передбачено врахування специфіки майбутньої професії студентів та сфери діяльності, в якій їм доведеться працювати, тобто вони не є професійно зорієнтованими.

Отже, сучасний стан викладання НМ як другої ІМ у немовних ВНЗ характеризується викладеними нижче тенденціями. Задовольняючи потребу суспільства у фахівцях, які мають вільно володіти двома ІМ, викладання здійснюється із залученням широкого спектру як вітчизняних підручників, так і підручників, створених у співавторстві з носіями мови, підручників зарубіжних авторів, а також автентичних НМК, без урахування того факту, що НМ для цих студентів є другою ІМ. Це, в свою чергу, призводить до того, що сприйняття цих двох ІМ відбувається не як сприйняття *"комплексної плюрикультурної і плюрилінгвальної компетенцій",* а як набір різних та окремих компетенцій спілкування в кожній з ІМ. Це позбавляє студентів можливості бачити АМ і НМ в єдиній системі вивчення, що, в свою чергу, зумовлює зниження ефективності засвоєння іншомовного матеріалу; появу плутанини, пов'язаної з явищем інтерференції; зниження успіхів у досягненні необхідного рівня володіння ІМ; виникнення необхідності у збільшенні кількості годин на вивчення обох ІМ, як в аудиторії, так і поза її межами тощо.

Спираючись на критерії аналізу вже досліджених сучасних НМК з НМ для професійного спілкування нашими попередниками, наведемо результати аналізу ЗН, що використовуються у процесі вивчення НМ як другої ІМ після АМ станом на 2008-2009 н.р.

Для збереження логічної послідовності ми схематично відобразили цю послідовність і включили до її складу вже існуючі критерії відбору й аналізу ЗН, надаючи їхньому змісту нового тлумачення та часткового доповнення. Тому всі критерії нашого аналізу розподілено на первинний критерій, критерії вторинного, третього і четвертого ряду й висновки (див. рис.1).

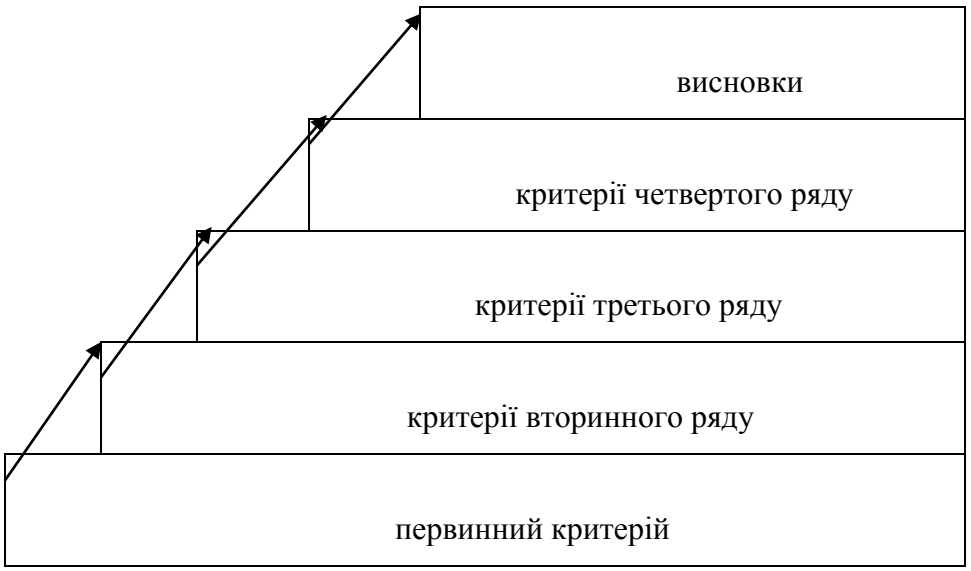

Рис. 1. Схематичне відображення послідовності в реалізації аналізу ЗН для професійно орієнтованого навчання ДМ майбутніх працівників сфери обслуговування (НМ після АМ)

Прокоментуємо ці критерії. Виходячи з того, що ЗН можуть включати різноманітні матеріальні предмети, які допомагають викладачу організовувати ефективне навчання ІМ, а студентам – успішно оволодівати нею, на початковому

етапі до аналізу ми залучили 43 одиниці, які частково або повністю використовуються в технічних ВНЗ. Під час подальшого відбору його *первинним критерієм* виступило *скорочення* кількості ЗН для аналізу шляхом умовного обмеження за роком видання (1997-2008) – ми надали перевагу тим ЗН, які було доопрацьовано та перевидано (перед тими, які вже не перевидавались взагалі).

На наступному етапі аналізу ми керувались принципом основної функціональності ЗН, за яким створили критерії *вторинного ряду*. Це, в свою чергу, допомогло нам звузити коло відібраних джерел, згідно з якими ЗН повинні:

- виступати в матеріальній формі і виконувати свою основну функцію – бути ЗН, який забезпечує реалізацію безперервної діяльності викладача і діяльності студента в навчальному процесі з ІМ;
- бути орієнтованими на цілі навчання, тобто сприяти досягненню цілей у процесі навчання ІМ;
- бути інструментами реалізації навчальних методів і прийомів, а також забезпечувати управління діяльністю викладача і діяльністю студента;
- відповідати сучасним досягненням методики навчання ІМ і забезпечувати реалізацію новітніх технологій навчання ІМ.

Далі згідно з *критеріями третього ряду* – значущістю, призначенням та застосуванням – ми розподілили ЗН на *основні* та *допоміжні, для викладача і для студента; технічні* та

нетехнічні.

Зауважимо, що аналіз допоміжних ЗН ми не здійснювали, оскільки це варіативні одиниці.[7]

В ідеалі всі ЗН мають бути представлені в НМК, за яким проводиться навчання другої ІМ у технічному ВНЗ. У такому разі НМК і є основним ЗН у всій повноті його компонентів: підручника, книжки для викладача, лінгафонного практикуму, комп'ютерних програм, комплекту слайдів, діафільмів, аудіо- та відеокасет, таблиць тощо. Однак серед вітчизняних ЗН нам не вдалося виявити повного НМК й тому до аналізу ми залучили практикуми, посібники, розмовники, підручники ІМ, які вже набули поширення в технічних ВНЗ.

Після цього аналіз ЗН, які використовуються в технічних ВНЗ для навчання НМ як другої ІМ, здійснювався слідом за критеріями аналізу підручників та НМК Н.С.Жданової (2008), оскільки саме в ньому було передбачено урахування основних принципів та вимог Рамкової програми. Нашим доповненням до цих критеріїв стала деталізація щодо поетапного формування навичок та вмінь ДМ, наявність системи вправ для навчання ДМ, відображення професійної орієнтації в навчанні ДМ, урахування різних підходів до навчання ДМ. Тому *критеріями четвертого ряду* для аналізу ЗН, стали такі критерії:

- авторська концепція ЗН;
- цілі навчання;
- наявність діалогу культур;
- взаємопов'язане навчання всіх видів МД;
- переважно комунікативний характер вправ;
- можливість автономного навчання;
- колективні та творчі форми роботи;
- характер відібраного матеріалу (монотематичний чи проблемно орієнтований);
- використання ілюстративного ряду;
- реалізація основних підходів у навчанні ДМ;
- наявність усіх етапів у навчанні ДМ;
- можливості для реалізації плюрикультурної та плюрилінгвальної компетенцій в комплексі;
- наявність вправ для подолання інтерференції в ДМ;
- наявність елементів для задоволення потреб професійно орієнтованого навчання ДМ;
- наявність міжпредметної координації у відборі матеріалів для професійно

[7] Бориско Н.Ф. Сам себе методист или советы изучающему иностранные языки. — К.: Фирма "Инкос", 2001. — 267 с.

орієнтованого навчання.

Аналіз ЗН, згідно з цими критеріями, виявив низку типових недоліків у всіх названих групах підручників/НМК:

- звуження мети навчання до двох видів МД: читання та перекладу, що суперечить кінцевій меті сучасного навчання і вивчення ІМ не лише як другої ІМ, а й як основної ІМ;
- домінування некомунікативних вправ, які забезпечують формування лише мовних компетенцій;
- ігнорування умов навчання у немовних ВНЗ (кількості годин для вивчення НМ як другої ІМ, послідовності вивчення профілюючих дисциплін тощо) і, як наслідок, координації з предметами загального та непрофесійно орієнтованого циклу;
- ігнорування вправ для подолання інтерференції;
- майже повна відсутність ілюстративних компонентів для відтворення моделювання соціокультурного і фахового контекстів.

Проаналізовані автентичні НМК з НМ не мають перелічених вище недоліків, проте вони не відповідають вимогам чинних вітчизняних освітніх документів[8], не формують соціокультурної чутливості і спостережливості щодо міжкультурних відмінностей в організації професійної діяльності української, британської, американської та німецької сфер обслуговування, оскільки презентують лише одну культуру – німецьку, й ту в загальному вигляді.

Фонограми та відеофонограми, які було залучено до аналізу, на нашу думку, є морально застарілими. І навіть, не зважаючи на те, що найбільш вмотивовано вони застосовуються з метою навчання аудіювання; навчання усного мовлення на основі використання зразків мовлення; раціональної презентації та закріплення зразків мовлення, що звучать (наприклад, моделей, типових структур); введення мовленнєвого матеріалу в діалогічній формі; ілюстрації пісень і фрагментів художнього читання у виконанні носіїв мови; проведення аналізу записаних на плівку висловлювань студентів; звукового супроводу засобів зорового унаочнення, у них відображено не реальну дійсність, а певні мовленнєві ситуації, створені за штучних обставин.

На противагу фонограмам та відеофонограмам, класичні художні фільми, які використовуються у навчальному процесі, відображаючи реальну дійсність, не носять професійно орієнтованого плюрикультурного характеру, що, в свою чергу, не дає змоги

---

[8] Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра галузі знань 1401 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ», напряму підготовки 6.140101 «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА», кваліфікації 2462.2 «ФАХІВЕЦЬ ІЗ ГОТЕЛЬНОЇ (РЕСТОРАННОЇ) СПРАВИ», Міністерство освіти і науки України, Київ 2007.
Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра галузі знань 1401 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ», напряму підготовки 6.140101 «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА», Міністерство освіти і науки України, Київ – 2007.

повноцінно задовольнити потреби соціального замовлення. Проте функції, за рахунок яких вони все ще залишаються на межі актуальності, можуть стати в подальшому основою для доповнення та доопрацювання, з метою їх адаптації до нових технологій навчання. Адже, саме художній фільм, чи фрагмент з радіотрансляції стане в нагоді тоді, коли необхідно проілюструвати студентам мову побуту (присутність еліптичності в ДМ, неправильні початки речень, незавершені відповіді, скорочення слів та обривання цілих фраз, які в літературній мові досить часто бувають просто недопустимими, тощо). Й до того ж, за їх допомогою є можливим:

а) фіксувати іншомовне мовлення в часі та просторі для подальшого використання в навчальному процесі;

б) демонструвати об'єкт опанування — іншомовне мовлення, яке звучить;

в) препарувати "законсервоване мовлення"[9] згідно з будь-яким методичним задумом;

г) контролювати усномовленнєвий продукт студента, даючи йому не лише якісну, а й кількісну оцінку.

Проаналізувавши автентичні джерела, які використовуються як додаткові з метою навчання ДМ, ми дійшли висновку, що аудіовізуальні ЗН займають одне з провідних місць у них. Саме наявність CD для аудіювання та перегляду навчальних фільмів надає їм неабиякої конкурентоспроможності та ще безлічі переваг перед вітчизняними навчальними курсами на ринку інформаційних технологій навчання ІМ.

Однак і цього недостатньо для навчання паралельно двох ІМ, оскільки в цих курсах не передбачено вправ на подолання інтерференції НМ та АМ. При підборі подібних за тематикою аудіоматеріалів двома ІМ вони сприйматимуться як дві окремі культури, а не комплексно. Іншими словами, в цих ЗН *"комплексну плюрикультурну і плюрилінгвальну компетенції"* не передбачено.

Останнім часом досить активно використовуються навчальні комп'ютерні програми (НКП), які реалізуються за допомогою найсучасніших моделей комп'ютерів у системі Multimedia, відкривають широкі можливості для вдосконалення процесу навчання ІМ, підвищення його ефективності. Це зумовлено наявністю в НКП нових дидактичних функцій, які неможливо відтворити, наприклад, у відеофонограмі. Крім того, що НКП забезпечує сприймання інформації через слуховий та зоровий канали, вона дозволяє також здійснити навчання і контроль засвоєння ІМ у різних режимах самостійного пошуку та на різних рівнях складності.

Однак більшість ВНЗ ще недостатньо забезпечені лінгафонним обладнанням, відео- та комп'ютерними класами тощо. Не кращий стан і з дидактичним забезпеченням: бракує найновіших відеокурсів і НКП, безпосередньо пов'язаних з проблематикою та специфічними

[9] Ляховицький М.В. Звукозапис у навчанні іноземних мов. – К.: Рад. Школа. – 1970. – С. 57 – 89.

професійними потребами їхніх студентів; недостатня забезпеченість методичними розробками, що знижує ефективність застосування НКП в процесі навчання ІМ.

Таким чином, існує нагальна потреба у створенні сучасного вітчизняного НМК для професійно орієнтованого навчання ДМ майбутніх працівників сфери обслуговування в процесі вивчення НМ як другої ІМ після АМ. Джерелами навчальних матеріалів можуть слугувати матеріали, запозичені з автентичних НМК та з інших видань, тексти з Інтернету, міжнародні тести для перевірки прогресу та тренування в оволодінні студентами ДМ.

ЛІТЕРАТУРА

Бориско Н.Ф. Сам себе методист или советы изучающему иностранные языки. — К.: Фирма "Инкос", 2001. — 267 с.

Жданова Н.С. Принципи відбору змісту навчання в навчально-методичному комплексі з німецької мови для майбутніх менеджерів // Вісник КНЛУ. Серія педагогіка і психологія. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005. – Вип.8. – С. 140 – 149.

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

Корейба І.В. Новітні навчально-методичні комплекси з німецької мови // Іноземні мови. - 2005. - №1. – С. 55 – 63

Ляховицький М.В. Звукозапис у навчанні іноземних мов. – К.: Рад. Школа. – 1970. – С. 57 – 89.

Мельник. І.М. Навчання студентів-філологів письма англійською мовою як другою іноземною (перший рік навчання): Автореферат канд. пед. наук, 2001 – 19 с.

Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2000. - № 4. – С. 9-15, - № 5. – С. 17-22.

Молокович О.О. Тестовий контроль рівня володіння говорінням англійською мовою як другою іноземною у студентів ІІ курсу мовного факультету: Автореферат канд. пед. наук, 2001 – 20 с.

Околелов О.П. Процесс обучения в виртуальном образовательном пространстве // Информатика и образование. – 2001. - №10. – С. 66-70.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра галузі знань 1401 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ», напряму підготовки 6.140101 «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА», Міністерство освіти і науки України, Київ – 2007

Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра галузі знань 1401 «СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ», напряму підготовки 6.140101 «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА», кваліфікації 2462.2 «ФАХІВЕЦЬ ІЗ ГОТЕЛЬНОЇ (РЕСТОРАННОЇ) СПРАВИ», Міністерство освіти і науки України, Київ 2007

Петращук Е.П. Обучение английской медицинской лексике усного профессионального общения с учетом индивидуально-психологических особенностей студентов (второй этап обучения),1991

Пінська О.В. Навчання майбутніх учителів професійно спрямованої писемної комунікації англійською мовою як другою іноземною: Автореферат канд. пед. наук, 2001 – 20 с.

Полат Е.С. и др. Интернет в гуманитарном образовании: Учеб. пособие для студ.

Высш.учеб.заведений / Под ред. Е.С.Полат. – М.: Гумант. Изд. Центр ВЛАДОС, 2001. – 272 с.

Полат Е.С. Современные педагогические теории на уроке иностранного языка // Синтез традиций и новаторства в методике изучения иностранных языков. Материалы межвузовской научной конференции – 2004. В 2-х частях. Часть 1. – Владимир: ВГПУ, 2004. – 198 с. – С. 81 - 84.

Постанова Кабінету Міністрів України про освітньо-кваліфікаційні рівні № 65, 1998 р.

Постанова Кабінету Міністрів України про державні стандарти в галузі вищої освіти №1247, 1998 р.

Потапова Р.К. Новые информационные технологии и лингвистика. – М. МГЛУ, 2002. – 573 с.

Правила обов'язкової сертифікації готельних послуг. Затверджено наказом Держстандарту України від 27 січня 1999 р. №37

Рамкова Програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України. Кол. авторів: Амеліна С.М., Аззоліні Л.С. та ін. – К.: Ленвіт, 2006 – 90с.

Реутов Н.И. Методика обучения язиковому материалу немецкого языка как второго иностранного на базе английского на начальном этапе (в аспекте говорения), 1987

Свіридюк В.П. Інтернет-технології у процесі оволодіння студентами-заочниками вищих мовних навчальних закладів іншомовним писемним спілкуванням // Іноземні мови. – 2006. - № 3. – С. 31 – 34.

Свіридюк В.П. Інтернет-технології у процесі оволодіння студентами-заочниками вищих мовних навчальних закладів іншомовним писемним спілкуванням // Іноземні мови. – 2006. - № 4. – С. 22 – 26.

Сердюков П.И. Теоретические основы обучения иностранным языкам в языковом вузе с применением информационных технологий: Дис. … д-ра пед. наук: 13.00.02. – К., 1997. – 349 с.

Сімахіна Г.О., Науменко Н.В. Особливості становлення фахівців-технологів третього тисячоліття // Наукові праці НУХТ. - К.: Видавничий центр НУХТ, 2005. – № 16 - С. 11 -15.

Спільна Декларація про гармонізацію системи європейської вищої освіта, Париж, 1998 р

Титова О.А. Совершенствование устно-речевых учений студентов старших курсов в процес се работы над аутентичними матеиалами периодических зданий соціально-культурного содержания: Автореферат канд. пед. Наук, 2008 – 27 с.

Форкун Н.С. Обучение активной лексике немецкого язика как второго иностранного языка с учетом её методической типологии (начальный этап языкового вуза),1991

Формановская Н.И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. – М., 1998

Lowes R., Target F. Helping students to learn: a guide to learner autonomy. – London: Richmond Publishing, 1998. - 96 p

Neuman G. Sieben Schritte zum erfolgreichen Lesen. – 2005. – www.Medienportal. Bayern, de.

Reiner K. Developing A Resourse Base For Selfdirected Computer Assisted Language Learning (CALL) // Kommunikative Fremdsprachendidaktik: Theorie und Praxis in Deutsch als Fremdsprache: Festschrift für G.Neuner zum 60.Geburtstag/ hrsg von Hermann Funk und M.Koenig. – München: ludicium, 2001. – S.265-275.

Reinhard D. Statt eines Vorwortes: Schreiben am PC im Fremdsprachenunterricht // Kreative Textarbeit mit dem PC: Stuttgart …: Ernst Klett Verlag, 2000. – S.5-6.